

**ЗБОРНИК РАДОВА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У НИШУ
XLVI/2005**

Доц. др Миомира Костић

**НЕКИ САВРЕМЕНИ ОБЛИЦИ КРИВИЧНИХ
САНКЦИЈА УМЕСТО КАЗНЕ ЛИШЕЊА
СЛОБОДЕ
(ДРУГИ ОБЛИЦИ ЗАТВОРСКОГ ТРЕТМАНА)**

UDK 343.244

Рецензент: проф. др Зоран Ђурић

Сажетак

У раду ауторка настоји да објасни како је у историјату развоја политике казњавања дошло до појаве савремених облика кривичних санкција (алтернативне мере према делинквентима) које се изричу уместо казне лишења слободе у виду других облика затворског третмана. Упућује на кратак историјат развоја ових санкција и наводи основне облике алтернативних мера уместо казне лишења слободе, попут: кућног притвора, „викенд затварања“, „куће на пола пута“, полуодневног затварања, краткотрајног затварања као „шок терапије“ и логора за обуку.

Кључне речи: алтернативне санкције, други облици затворског третмана.

Доц. др Миомира Костић¹

НЕКИ САВРЕМЕНИ ОБЛИЦИ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА УМЕСТО КАЗНЕ ЛИШЕЊА СЛОБОДЕ (ДРУГИ ОБЛИЦИ ЗАТВОРСКОГ ТРЕТМАНА)

Уводна разматрања

Истраживање и сазнавање порекла и историјата развоја политике кажњавања води далеко уназад у „земљу сумрака где се историја стапа са митом“. Различити видови репресије, као друштвене реакције на девијантно (непожељно понашање), мењали су свој смисао и значај током развоја људског друштва.² Облици реакције смењивали су се по историјским етапама, од којих је свака имала сопствене особине и динамику развоја. Генерализација тог развоја скоро да је немогућа. Aschaffenburg истиче „како не постоји никаква унiformна, опште препознатљива и универзална теорија кажњавања, за сва доба и народе“.³ Многе доминантне особине политике кажњавања каснијих периода испољиле су се раније (застрашивање), док су опет бројни аспекти ранијих периода истрајавали чак до савременог доба (крвна освета, пртеривање).⁴ Еклектички приступ појединим облицима реакције на

¹ Доцент Правног факултета у Нишу.

² Девијантно понашање је облик индивидуалног, неприлагођеног понашања које одступа од друштвеног стандарда. Иако се под девијантним понашањем подразумева најчешће појединачно понашање, девијантност може да се односи и на активност групе са девијантном субкултуром. Цит. у: Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., *Криминологија*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш 2003., стр. 30.

³ Наведено према: Aschaffenburg, G., *Crime And Its Repression*, Patterson Smith, Montclair, New Jersey 1968., стр. 250.

⁴ Како наводи Тома, смрт-протеривање појављује се у различитом светлу зависно од тога да ли је праћена биолошком смрћу или не. На смрт осуђени изгледају двоструко изгнани: чињеницом њиховог погубљења, али и утолико што постаје тешко да им се «ода пошта». Забрана сахрањивања покојника на гробљу «изабраних» (особа умрлих од колере, куге, јеретика, расколника, врачева, просјака) у средњем веку, баш као и

недозвољено понашање или кумулација тих облика утицали су на прожи-
мање неких додирних тачака у појединим периодима. Отуда термин „пенал-
на антропологија“⁵, као еволуција схватања о смислу, оправданости и ци-
љевима средстава репресије, која су примењивана у случајевима испољених
нежељених понашања.⁶

Човечанство је отпочело своје напредовање са дна лествице, крећући се
навише, од периода дивљаштва и варварства ка периоду цивилизације, уз
помоћ поступног кумулирања знања стицаног кроз искуство.⁷ У родовском
друштву безбедност појединца зависила је од рода. Сродничка веза је
представљала важан чинилац узајамне подршке члановима рода. Неправда
учињена појединцу значила је неправду за читав род, а подршку појединцу
пружали су сви припадници његовог рода.⁸ Непожељна понашања одувек су
подстицала реакцију припадника групе која је трпела, по жртву и по себе,
последице таквог понашања. Припадници групе одобравали су сваки облик
понашања пожељан по сопственим мерилима, испољавајући своју сагла-
сност, у виду одобравања, дивљења или чак зависти. Уколико је понашање
нежељено, реакције групе су биле исказане у виду благог индивидуалног
неодобравања, па све до генералне осуде и кажњавања. Сличан модел, са

ускраћивање Петеновог спровода у Дуомуну, потичу од исте намере. У Габону један
нови закон допушта шефу државе да преиначи најстрожу казну у доживотни при-
нудни рад или да кривца огласи «друштвено мртвим». У том случају, осуђеник ће
бити одсечен од друштва, издвојен на место држано у тајности и лишен свих поро-
дичних, цивилних и грађанских права. У књигама умрлих он ће бити сматран за
мртвог и његово замењивање ће настати истога дана кад и пресуда која му досуђује
казну. Тома, Л. В., *Антропологија смрти*, I део, Просвета, Београд 1980., стр. 79-97.

⁵ Korn, R. R., McCorkle, L.W., *Criminology and Penology*, Holt, Rinehart and Winston, New York 1959., стр. 368.

⁶ Примена историјско правне методе у теоријском истраживању развоја пенолошке
мисли је неопходан приступ овој дисциплини, зато што је то начин сазнања пенолошких
идеја у смислу еволуције облика реакције на криминалитет и еволуције сх-
ватања о смислу, оправданости и циљевима средстава репресије. Млађеновић-Куп-
чевић, Р., *Основи пенологије*, Свјетлост, Сарајево 1981., стр. 35.

⁷ Вештине, институције и начин живота на истом ступњу развоја на свим континен-
тима, у суштини, тако су истоветни да се архаични облик главних домаћих инсти-
туција Грка и Римљана, чак и данас мора тражити у одговарајућим установама аме-
ричких домородача. Морган, Л., *Древно друштво*, Просвета, Београд 1981., стр. 45.

⁸ Говорећи о Мајама са Јукатана Негера примећује следеће: “Кад је требало
накнадити штету, ако је онај ко је осуђен да плати услед тога био осиромашен, у
помоћ би притицали његови рођаци”. Морган, Л., оп. cit., стр. 91.

променљивим манифестијама, одржао се до данас. Временом су се одговори на непожељно понашање, од реакције чланова рода трансформисали у вид институционалног реаговања. Такво поступање развијало се крајње успорено, кроз периоде дивљаштва и варварства, ка периоду цивилизације. У његовој основи кристалисала се идеја своине, а „доминација ове идеје, у виду страсти над свим осталим страстима, означава почетак цивилизације“ и стварање политичког друштва.⁹ Групе су настојале да сузбију сама недозвољена понашања, али и карактер и интензитет својих сопствених одговора на та понашања.¹⁰

Временом, створена је разлика између друштвених намера ка кажњавању, које су почеле да се исказују кроз законе и друштвених поступака у кажњавању, који се испољавају кроз изрицање и примену казни и других кривичних санкција институционалног и ваниинституционалног карактера према делинквентима. Врста, тежина и квантум казне постају мерила вредности социјалних добара.¹¹ У историји криминалне јурисдикције уочљиво је да друштвене и личне вредности и добра попут живота, морала, части, религије, породице, нису у свим временима и друштвеним формацијама вредновани подједнако. Тако је свако поједино политичко друштво или држава (*civitas*) штитило најтежим казнама оне вредности које су сматране доминантним. Изучавањем историјата кажњавања, посматраног у најширем аспекту развоја људског друштва, стичу се сазнања о еволуцији реакције на недозвољена понашања, која се постепено померала од несавршених ка савршенијим формама, све до појаве алтернативних санкција и санкција уместо казнё затовра. Тако су се издвајале и прожимале идеје застрашивања, хуманог приступа делинквенту и индивидуализације у изрицању и примени кривичних санкција, као основне одлике различитих политика кажњавања.

⁹ Морган, Л., оп. cit., стр. 35.

¹⁰ У пуританској Новој Енглеској 1660. године свако је могао да ухапси онога ко чини злочин бласфемије. Међутим, узалудно призывање имена Господњег, што је некада сматрано тешким злочином, данас би се једва могло прогласити неучтивим. Према томе, либерализовањем дефиниције тога шта се формално сматра недопустивим, група је истовремено симултано сужавала ниво допустиве одмазде од стране оних који се осећају нападнутима. Korn, R.R., McCorkle, L.W., оп. cit., стр. 358.

¹¹ Јеринг, Р., *Циљ у праву*, СД Подгорица, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, ЛП „Службени лист“, Београд 1998., стр. 214.

1. Кратак историјат развоја савремених облика кривичних санкција

Неопходност постојања казне затвора (као и других облика казне лишења слободе), с једне стране и промене у филозофији кажњавања уопште али и приликом извршења ове казне, с друге стране, дуго су били предмет пажње правника, пенолога и криминолога. Тежња за ограничавањем примене казне лишења слободе јавила се временски упоредо са предлагањем мера које би могле заменити ову казну. Lombroso је сматрао да треба избегти изрицање казне затвора увек када је то могуће и заменити ту казну надокнадом штете, телесном казном, условном осудом, новчаном казном, јемством или укором. Представници социолошке школе, међу њима посебно Liszt, истичали су штетност краткотрајних казни затвора и залагали се за примену новчане казне и условне осуде. Тако се пред крај XIX и почетком XX века почиње да развија један број нових казнених мера, које су најпре могле да постану супститути до тада најчешће изрицање казне затвора.

Први реформисти ипак су заузимали становиште да осуђени делинквенти треба да бораве у институцијама са најстрожим режимом или „тоталитарним“ институцијама.¹² Сматрало се да ће њихово одвајање од куће и друштвене средине из које су потекли утицати на отклањање пошег утицаја који их је навео на криминално понашање. Док се налазе у казненом заводу, осуђеници би имали доволно времена да размишљају о последицама свога понашања, тако што ће се бавити религијском литературом и обредима и учествовати у другим облицима преваспитања.

Међутим, реформатори су ускоро увидели да затварање у „тоталитарним“ заводима није утицало на смањење обима криминалитета отпуштених осуђеника и да је то само увећавало тешкоће оних који су били осуђени на доживотне казне. Реформатор Џон Хауард (John Howard, 1777) сматрао је затворе „местима и семинарима беспосличења и свакојаког порока“. Све потоње критике односиле су се на услове живота у затворима и смислу таквог начина извршења казне затвора.¹³ Међутим, ове прве критике углавном

¹² Видети: Reid, S.T., *Crime and Criminology*, McGrawHill, 2003., стр. 500.

¹³ У затвору „уз помоћ највећег могућег степена беде, ви производите највећи могући степен покварености“. Џереми Бентам (Jeremy Bentham) је 1864. писао да већина затвора „садржи свако могуће значење заражености тела и душе... (и да) један обичан затвор представља школу у којој је покварењаштво смисао... Сви осуђеници уздижу себе до нивоа најгорег могућег“. Током 1890. године енглески затворски систем био је описан као „радионица лудака и криминалаца“. Године 1922. заточење

су биле недокументоване и заснивале су се на схватањима правника појединача који су уочавали тешкоће затворског живота и последице поступака затворских власти. Савремена истраживања су показала да је модеран затворски систем такође доживео неуспех јер није умањио обим криминалитета.

Изражавање све чешће тенденције ка хуманизацији кривичног правосуђа, посебно у врстама и начину извршења казне лишења слободе утицало је на појаву мера безбедности, васпитних и других мера, које се некада описују као мере социјалне заштите, па све до развоја разних мера ограничавања слободе, које представљају замену за казну лишења слободе. Родоначелник медијације на европском тлу, познати норвешки криминолог Нилс Кристи (Nils Christie) конфликте међу људима посматра као својину и сматра да је увођење диверзионих модела и других облика алтернативних санкција неопходно како би се избегло да се у криминологији настави ширење процеса у којима конфликти бивају одузети од страна које су у њих укључене непосредно, па услед тога нестану или постану власништво других људи.¹⁴

У САД током 1973. године Национална саветодавна комисија о стандардима и циљевима кривичног правосудног система (the National Commission on Criminal Justice Standards and Goals) истакла је значај пробације, као најчешће изрицања облика кажњавања. Током седамдесетих година као циљ поправљања истакнута је реинтеграција делинквента у друштвену заједницу. Међутим, у последње две деценије XX века у САД, дошло је до помака од филозофије рехабилитације и реинтеграције ка филозофији ретрибуције и изолације осуђеника. Са таквом променом, уследило је повећање обима изрицања казне затвора и њиховим извршењем у заводима строго затвореног типа, иако је истовремено велики број држава у САД добио судску наредбу да се умањи број осуђеничке популације. Потреба за изградњом или оснивањем нових завода настала је у време када су трошкови изградње и управљања овим институцијама порасли. Једини начин да се обезбеди простор за нову и друштвено опаснију осуђеничку популацију био је у пропагирању политike ранијих отпуста осуђеника. Међутим, последњих година, у САД на

је било описано као “прогресивно слабљење менталне снаге и кварење карактера на начин који чини осуђеника мање погодним за користан друштвени живот, а више предиспонираним за злочин, и као последицу свега он ће бити наклоњенији ка новој осуђиваности”. *Ibid.*

¹⁴ Nils Christie, Conflicts as property, The British Journal of Criminology, Vol. 17, January 1977, No. 1, p. 1.

пример, повећани обим криминалитета утицао је на обезбеђење већег броја постеља у заводима.

Следећа могућност за превазилажење превелике попуњености капацитета завода је у смањењу броја оних којима се изриче неки облик казне лишења слободе. То је могуће остварити тиме што се делинквенти не би упућивали у институције кривичног правосудног система, већ на друге облике поступања, као што су: третмани лечења од дроге или алкохола, изрицање казни друштвено-корисног рада уместо казне затвора или изрицање пробације делинквенту. Сви ови поступци могу бити контроверзни, али сви имају смисао у односу на поправљање делинквента у будућности. Увођење и изрицање казни које би биле алтернативе казни затвора представља поступање које је осетљиво у свом крајњем исходу не само за правосудне органе већ и за општу јавност.

У САД је на ову тему рађено неколико истраживања. Наиме, током 1995. године American Correctional Association (ACA) је испитивао јавно мњење у САД поводом увођења алтернативних санкција и дошло се до резултата да троје од четворо испитаних Американаца верује да је коришћење „управнотежених приступа“ према делинквентима бољи начин поступања у односу на њихово издвајање из друштва путем заточења.¹⁵

Аутори, који се попут Titus Reid залажу за примену алтернативних санкција, ипак сматрају да је неопходно извршити више истраживања о ширини прихватања програма рехабилитације од стране опште јавности, заснованих на учешћу заједнице као и о њиховој ефикасности на смањење стопе криминалитета. Ипак, неки показатељи несумњиво потврђују да већи обим становништва приhvата алтернативне мере у заједници онда када пролази програме едукације о томе. Једно од решења за умањење броја осуђеника у заводима јесте у одвраћању неких делинквената са једних поступака и усмеравање на другу врсту могућег понашања путем диверзионих поступака. Стручна јавност у судовима и општа јавност има сличан став о смислу ефикасности

¹⁵ Председник ACA удружења приметио је: „Расположење јавности не мора бити тако наклоњено кажњавању како би неки политичари желели у то да нас убеде“. Он је нагласио да је став особља формалног система у институцијама да само кажњавање неће смањити злочин. На дуге стазе посматрано, стопа криминалитета ће бити у опадању само кроз програме превенције и третмана. Он је закључио да ми „не смејмо да се залажемо да не плаћамо за литерарне програме, програме обуке за занимања и за програме одвикавања од дроге и алкохола“. Цит. према: Ibid.

социјалних програма: „Затвори се сматрају као крајња последица коју треба платити, али истовремено као најкажњивија, најсуровија, најсигурнија места и као последња алтернатива“.

Значај и примена осталих кривичних санкција, међу којима посебно оних које могу бити супститути казни затвора, постављају императив сталног криминолошког и пенолошког истраживања. Тешко је генерализовати цели-сходност и рационалност примене неких кривичних санкција (условне осуде, судске опомене, новчане казне) уместо казне затвора. Вероватније је да ће њихова ефективност наступити не само приликом примене уместо кратко-трајних или казни затвора средњег трајања, већ и у случајевима када се после спроведене криминолошке експертизе, са великим вероватноћом може прогнозирати успешна ресоцијализација односно реинтеграција код сваког појединог испитаног осуђеника.

2. Облици затворског третмана

У циљу да се превазиђу недостаци извршења казне затвора дошло је осмишљавања модификација затворског третмана увођењем: кућног притвора, „викенд затварања“, „кућа на пола пута“, полуодневног затварања, али и краткотрајног затварања у смислу „шок терапије“ и логора за обуку у неким земљама (САД). Уз неке од ових мера, као што је кућни притвор одређује се као обавезан електронски надзор. Направљени су начини еклектичког приступа више различитих одлика режима отворених и полуотворених затворских установа у условима затвореног затворског режима. Мере полу затварања су у дугој употреби у САД, Аустралији, Новом Зеланду и земљама Јужне Америке и у европским државама, попут: Велике Британије, Италије, Шпаније, Холандије, Пољске, Русије. Кућни притвор је иновација везана за америчко законодавство и може се користити и као замена за притвор у току кривичног поступка, допунска мера уз пробацију или прилком условног отпуста. Кућни притвор се допуњује електронским надзором у САД почев од 1983. године. Иначе, кућни притвор допуњен електронским надзором предвиђен је у кривичним законодавствима Македоније и Хрватске.

2.1. „Куће на пола пута“, полу и „викенд“ затвор

У криминолошким теоријама које припадају социолошки оријентисаном правцу често се наглашавају последице погрешне социјализације делинк-

вената. Они нису били у могућности да се успешно интегришу у своју средину. За многе од њих прелаз из затвора на слободу је тежак, посебно ако су били осуђени на дужевременске казне затвора. Неке државе омогућавају смештај тих осуђеника у „куће на пола пута“ пре безусловног отпуста. Програми поступања и надзор унутар ових институција помажу осуђеницима да се прилагоде другима и да разреше своје сопствене тешкоће. „Куће на пола пута“ могу бити усредсређене на одређене тешкоће које покушавају да превазиђу осуђеници, као што је примена третмана за одвикавање од дроге или алкохола. Такве врсте третмана могу бити организоване у самом заводу у коме се издржава казна затвора и то радије пре отпуста него у прелазном периоду између затварања и изласка на слободу. „Куће на пола пута“ такође су погодне за неке категорије делинквената са повећаном друштвеном опасношћу за које се сматра да су неподобни за пробацију.

Све до шездесетих година прошлога века „куће на пола пута“ се нису увећале у бројчаном смислу нити су прошириле своје функције тако да обухвате службе задужене за пробацију. Студије о њиховом значају нарочито су се спроводиле у САД шездесетих и седамдесетих година прошлога века, када је њихова употреба била у експанзији. Крајем XX века ове установе почеле су да буду коришћене од стране пеналних администрација, како би разрешиле питања везана за превелику попуњеност затвора. Многе од тих установа и даље су неискоришћене зато што припадници формалног система њихову употребу посматрају као обезбеђење лакшег начина осуђеницима да проведу време трајања затворске казне. Некада је тешко одредити који типови осуђеника су најподеснији за ове програме.

Како посебни облици затворског третмана у пенолошкој литератури се помињу полу и „викенд“ затварање. Полудневно затварање значи боравак у затвору током одређеног броја сати (обично ноћу), док се током дана осуђено лице слободно креће изван затворске установе и обавља своје професионалне активности. „Викенд“ затварање значи издржавање казне затвора током слободних дана, док се током радних дана у недељи осуђено лице налази на слободи.

2.2. Краткотрајни затвор (шок затварање) и логори за обуку

Један од начина превазилажења ситуације превелике попуњености затвора јесте примена шок затварања, која има различите форме, али су све оне

осмишљене тако да омогућавају затварање делинквента на кратко време уз надзор унутар заједнице. Овај термин користи се као синоним за „шок пробацију“, која је уведена 1965. у америчкој држави Охajo. Охajo програм је значио да судија може осудити делинквента на краткотрајно затварање уз изречену пробацију.

Сврха Охajo програма била је да изложи делинквента шоку затвора пре него што буде стављен под пробацију, али и да га истовремено ослободи пре него дође под лош утицај затворског искуства (криминална зараза). Касније, овај се програм проширио и на друге савезне државе у САД, с тим што је био критикован да нарушава основни смисао пробације који је у избегавању негативног утицаја затвора.

Шок пробација се разликује од шок затварања по томе што се код шок пробације осуђеник упућује у затвор где је изложен утицају опште затворске популације и искуству затворског живота. Код шок затварања осуђеник се издваја од опште затворске популације. Обично се ти осуђеници смештају у посебне установе које се често називају логори за обуку. У окружењу логора за обуку осуђеници морају учествовати у строгом режиму дневне рутине физичких вежби и рада, под дисциплином која одговара војној обуци. Већина програма у логорима обухвата мере рехабилитације, попут третмана одвикавања од дроге и едукативних програма.

С обзиром да је упућивање у логоре за обуку релативн нови вид алтернативних казни у САД истраживања о њиховом утицају на делинквенте још су у почетној фази. Првобитни извештаји показују да они који пролазе кроз искуство логора за обуку показују веће промене у социјалним ставовима него они који су на класичном третману условног отпуста или пробације. Ипак, ти осуђеници се чешће упућују у затвор због поновног вршења кривичног дела током прве године после боравка у логору.¹⁶

У САД је дошло до критике логора за обуку од стране пенолога који сматрају да војнички начин поступања и живота не успева баш у потпуности

---

¹⁶ Тако, позитивне промене које су исказали делинквенти који су боравили у логорима за обуку „не морају да буду довољне да им омогуће да превазиђу тешкоће са којима се суочавају по повратку у кућно окружење“. Укратко, „не постоји евидентија... о томе да ће шок затварање умањити рецидивизам или побољшати промене“. Цит. према: Reid, S.T., op. cit. стр. 504.

ни у војсци у данашње модерно време, а када се при томе тај начин употребуни циљевима рехабилитације настаје низ негативних последица. Долази до појаве агресије међу осуђеницима и особљем и „обезвређивање жена и онога што се назива „женским особинама“ (на пример осећајност) и других негативних последица у једној непредвидивој, ауторитарној атмосфери“. Неке државе САД су укинуле ову врсту казне због различитих тешкоћа током њеног спровођења. Тако, на пример, августа 1997. године Управа за поправљање државе Калифорније је објавила да је у плану тренутно укидање јединог логора за обуку који је постојао у оквиру корекционог система за одрасле, а био је лоциран у Сан Квентину. Пре тога, држава је одобрila петогодишњи експериментални програм за логоре који није добио одобрење за обнову 1997. године. Појавиле су се неке мање мере успеха, попут запошљавања оних који су прошли кроз професионалну обуку на пословима који су били плаћени више од минимума, али није било значајних знакова умањења рецидивизма. Мада су осуђеници осуђени на ову алтернативну казну провели мање времена у установи него припадници њихове кохорте који су били осуђени на казну затвора, трошкови њиховог затварања били су нешто мањи него трошкови затварања оних који су били осуђени на казну затвора због интензивних радних програма који захтевају више стручног особља и друге изворе. Тако су ипак у држави Калифорнија задржани логори за обуку у неким окрузима, који су по први пут примили ненасилне малолетне делинквенте. Држава Мериленд затворила је све логоре, док је држава Џорџија отпочела са њиховим укидањем после негативне евалуације коју је о њима проследило Министарство правде САД.

2.3. Кућни притвор

У пенолошкој литератури се истиче да је кућни притвор такође настало као облик казне у циљу умањења превелике попуњености затвора, без обзира да ли се примењује са или без електронског надзора. Делинквентима се изриче пробација која се примењује у њиховој сопственој кући. При томе они морају да поштују посебна правила, која садржи ограничења о томе када смеју да напусте просторије и из ког разлога. Кућни притвор је облик казне који носи извесне предности, попут ниске цене коштања, друштвене погодности (попут задржавања посла и наставка вођења породичног живота), флексибилност која омогућава прилагођавање индивидуалним потребама делинквента и друштвене заједнице, као и одржавање услова удобности свакодневног живота.

Као предност увођења ове врсте казне наводи се одсуство потребе за запошљавањем новог особља, већ коришћење постојећег особља за пробацију, поготову у случајевима када није изречена мера електронског надгледања. Такође, програми кућног притвора могу бити примењени административним одлукама, без већих промена у кривичноправној легислативи. Међутим, ови програми у себи носе извесне непогодности које је могуће сагледати кроз сужавање мреже социјалне контроле јер се сва пажња усмерава на присмотру делинквента. Исто тако, кућни притвор може да се јави као илегална мера. Класно и расно припадање могу бити од важности приликом одабира делинквената за примену ове мере. Затим, примена кућног притвора може довести до нежељених последица по друштвену заједницу у смислу умањења њене безбедности. Општа јавност ову меру некада доживљава пре као врсту луксуса него као казну. Reid сматра да само у случајевима када се уз њу примењује електронски надзор ова казна има друштвену подршку. Међутим, то је некада само условно јер зависи од врсте и квантитета надгледања и природе извршеног злочина.

2.4. Електронски надзор

Многи делинквенти којима је изречена алтернативна мера кућног притвора имају обавезу да носе електронске уређаје. Они се налазе причвршћени за зглобове руку или ногу делинквената и тако бивају праћени од стране особља за пробацију или за телефонски систем праћења. Електронско праћење је представљено у САД још 1964. године, али тек последњих година XX века постаје широко распрострањено.

Евалуација програма електронског праћења и кућног притвора мора узети у разматрање у потпуности све програме који су укључени у то. Анализом која је обухватила три примењена програма у Калифорнији откријено је да појачано надгледање не доводи истовремено до значајног умањења нивоа злочина, али уколико је комбиновано са саветовањем, запошљавањем, реституцијом и радом социјалних служби, ниво рецидивизма је бивао умањен. Истраживање о делинквентима уживаоцима наркотика је показало тешкоће око успеха у лечењу зависности, али се ипак закључило да је комбиновањем програма лечења од употребе дроге са електронским надзором „могло понудити извесну помоћ“¹⁷.

---

¹⁷ Упркос овим охрабрењима, дошло је до случаја примене електронског надзора који је привукао много пажње у Чикагу. Наиме, 17. августа 1992. године осумњи-

Као алтернатива електронском надзору у држави Флорида коришћено је надгледање глобалним позиционим системом (GPS) над 600 делинквената. Коришћени су сателитски уређаји како би се пратило кретање осуђеника. На пример, GPS систем може бити програмиран тако да пружа информације овлашћеном службенику о томе када се сексуални делинквент приближи школском дворишту. Ускоро се у америчким новинама појавио чланак о томе како најновији систем праћења кошта 9,17\$ дневно, у поређењу са 50 центи колико дневно кошта смештај у државном затвору или 3\$ колико је цена конвенционалног електронског надзора.

3. Центри за дневно јављање

Нове врсте програма нерезиденцијалне природе за надзор делинквената обухватају различите видове поступања према њима, попут центара за дневно јављање. Ови центри су у САД отпочели са радом пред крај XX века, па још не постоји нека права евалуација њихове примене. Концепт је ипак потекао из Европе, и то из британског система који се развио седамдесетих година прошлога века. Током раних осамдесетих година прошлога века федерални систем у САД је применио систем ових центара преко центара за социјални третман делинквената. Делинквентима који су прошли кроз читав програм социјалног третмана дозвољено је да се јављају у центар на третман.

Сматра се да ови центри представљају јевтинији облик кажњавања у односу на примену казне затвора. Пријављивање у центар може бити изречено заједно са електронским надзором и појачаним надгледањем, помагањем по кућама, образовањем (првенствено у књижевности), радном обуком, пружањем здравствене неге и старањем о појединим osobама.

У САД ова врста алтернативне санкције се све чешће изриче као облик поправљања под надзором. За разлику од других облика корективних служби у заједници, које се усредсређују на присмотру делинквената, центри за

чени за пљачку Juan Riviera био је осуђен на кућни притвор са ношењем електронске наруквице. Једне ноћи он је успео да се ослободи наруквице и напусти кућу неопажен од стране припадника јавног реда и убије Holly Staker, једанаест година старију бебиситерку. Већина судија у овом округу престала је да изриче ову казну после њеног убиства, јер је тим случајем изгубљена вера у постојећи систем. Током 1998. Ривера је осуђен на дожivotну казну затвора без могућности условног отпуста. Цит. према: Reid, S.T., op. cit., стр. 508.

дневно јављање нуде могућности у оквиру поједињих служби које су тако осмишљење да помогну делинквенту да оствари живот у заједници који ће се, између остalog, засновати и на трајном поштовању закона. Лечење зависности од употребе наркотика, помоћ у налажењу посланачења и учење вештина су различити примери поступања које нуде службе у оквиру центара. Иако је смањење превелике попуњености затворских капацитета био основни циљ, најважније у овим програмима је да се делинквентима пружи неопходна помоћ. Надзор над њима је важан, али то није примарна мисија ове алтернативне казне. Нагласак је на учесталости контаката између делинквената и особља центара.

Закључна разматрања

Алтернативно кажњавање најпре је означавало изрицање и извршење кратке казне лишења слободе. Затим се јавио предлог да се уведу „алтернативе затварању“ у два модела. Први означава радикални приступ, по коме изрицање и извршење казне затвора не треба да буде поверено судијама и пенитенцијарним установама. Мере које се односе на неке видове лишења слободе треба да извршавају медицинске институције, школе, универзитети, привредне организације. Без учешћа ових других друштвених институција сматра се да је немогуће остварити хуманизацију кривичноправног система. Други модел се у литератури означава као либералан. Примена конвенционалних објективних постулата кривичноправног система и либерализовање санкција увођењем алтернатива затворским казнама „представља континуирани процес хуманизације и рационализације читавог кривичноправног система“.¹⁸

„Алтернативно кажњавање“ обухвата различите поступке и мере којима се избегава вођење кривичноног поступка и/или кажњавање за учињене прекршаје и лака кривична дела, или се, у циљу успешније ресоцијализације осуђеног, уместо казне затвора одређује испуњење неких обавеза, укључење у социјално-педагошки и амбулантни третман или делимично затварање.

Израз алтернативне санкције употребљава се као синоним за термин community sanctions and measures. Скупштина Савета Европе је 1981. године

¹⁸ Цит. према: Мрвић-Петровић, Н., Ђорђевић, Ђ., *Моћ и немоћ казне*, Војноиздавачки завод, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1998., стр. 96-97.

препоручила државама чланицама да „кратке затворске казне... замене другим мерама, које су једнако ефикасне, али не производе лоше пратеће последице“. Министарски савет СЕ је 1986. године усвојио Резолуцију под називом „О појединим алтернативама казнама затвора“¹⁹ У Резолуцији Савет Европе подстиче државе чланице да почну да примењују казне које представљају алтернативу казни затвора и да размотре могућности њиховог увођења у правни систем. Препоручено је да се размотре могућности за спровођење три врсте реформи: 1) примена мера којима се установљава кривица учиниоца, али се не повезују са другим санкцијама; 2) узимање у обзир понашања учиниоца између пресуде и почетка примене санкције; 3) увођење програма служења казне у заједници, који стварају услове за активну ресоцијализацију учинилаца кажњивих дела. Према Препорукама (92) 16 Савета Европе из 1992. године алтернативним мерама и санкцијама избегава се затворска изолација јер се извршавају у окриљу друштвене заједнице. Учиниоцу се ограничавају неке слободе уз истовремено одређење испуњења неких законом предвиђених услова и/или обавеза.²⁰ Алтернативни модели кажњавања представљају покушај за поправљање делинквената у социјалном окружењу, као вид реинтеграције у друштвену заједницу, путем „процеса припреме делинквента и заједнице за каснији повратак делинквента као корисног и прихватљивог грађанина... Нагласак је на стварању услова у његовој околини који ће му омогућити да води испуњен живот и да поступа по закону“. У Букурешту је донета Букурештанска декларација о алтернативним санкцијама и мерама у земљама Централне и Источне Европе (2001)²¹ којом се јасно разграничава активност државних органа у предсудском и судском поступку, као и у периоду после судског поступка на примени алтернативних мера. Осим тога, Декларација детаљније прописује препоруке за спровођење концепта правде у оквиру кривичне реформе.

Истовремено, УН су развијале своје предлоге реформи. На VII Конгресу УН о спречавању криминала и третмана учинилаца (Милано), чланице су усвојиле резолуцију бр. 16 која је ставила фокус на смањење броја затвореника и промоцију алтернатива затворским казнама и на социјалну реинтеграцију учинилаца. Пет година касније, донета су Стандардна минимална правила

---

¹⁹ CE Resolution (76) 10, 9th March, 1986.

²⁰ Recommendation No. R (92) 16 on 19 October 1992 and explanatory memorandum, Council of Europe Press, Strasbourg, 1994, Appendix, str. 22

²¹ Букурештанска декларација о алтернативним санкцијама и мерама у земљама Централне и Источне Европе, Букурешт, 10-11- септембар, 2001, видети у: *Алтернативе затворским казнама*, Фонд за отворено друштво, Београд, 2005, стр. 187-196.

Уједињених нација за алтернативне казнене мере (казнене мере које су алтернатива затворској казни – non-custodial measures) (1990) или Токијска правила, која предвиђају да се у одређеним случајевима уместо затворских казни примене следеће мере кажњавања: условна казна или условна суспензија казне затвора; кућни притвор; условна осуда; рад у заједници; јавни строги укор; обавезно смештање у институцију за лечење учинилаца који су зависни од опојних супстанци; моралне санкције (које често подразумевају различите врсте споразума између учиниоца и жртве о надокнади сваке штете која је нанета жртви). Рехабилитација је основни легислативни циљ социјално заснованих модела поправљања, који могу бити лоцирани у друштвеној заједници. Степен према коме је корекциони систем социјално заснован може бити одређен учсталошћу, квалитетом, трајањем социјалних односа, бројем обавеза према широко распрострањеним државним институцијама, обухватношћу према другим друштвеним службама које се користе и степеном учешћа локалних група и појединача.²²

Алтернативне санкције треба да се примењују према малолетним делинквентима и пунолетним неосуђиваним лицима који су извршили: прекршаје, кривична дела из области угрожавања саобраћаја, кривична дела у вези са употребом и стављањем у промет опојних дрога, имовинска кривична дела (крађе аутомобила, ствари из аутомобила, оштећење туђе ствари, обичне и провалне крађе).

Алтернативне мере и санкције могу се јавити као: накнада имовинске штете и/или поравнање учинилац-жртва; друштвено-користан рад; амбулатни социјално-педагошки третман; мере појачаног (електронског) надзора на слободи и кућни притвор. Ове алтернативне санкције се у пенолошкој литератури називају „правим“ за разлику од супститута казне затвора који постоје у домаћем и страним законодавствима, попут новчане казне, мера упозорења и мера безбедности. Границе између ових облика санкционисања често се губе у пракси, па се пробација у савременим англо-америчким системима комбинује са мерама електронског надзора и праћења или краткотрајним затварањем, при чему ова мера мења свој првобитни смисао.

²² Стандардна минимална правила Уједињених нација за алтернативне казнене мере (казнене мере које су алтернатива затворској казни – non-custodial measures) (Токијска правила), усвојена резолуцијом Генералне скупштине 45/110 од 14. децембра 1990.

Спома посматрано, ови облици кажњавања су прогресивни и напредни у односу на неке конвенционалне облике казни. Оне увећавају приход у корист друштвене заједнице, дозвољавају обештећење жртвама и утичу на развијање радних навика делинквената. Међутим, постоје и извесне критике које се изричу на њихов рачун. Наиме, ови програми захтевају улагање новчаних средстава и уколико то изостане, неки од облика алтернативних казни бивају елиминисани из даље примене или се примењују у знатно смањеном обиму. У великом броју случајева јављају се тешкоће око самог извршења казне. Осуђени делинквенти се могу одлучити на солуцију да изврше имовинске деликте како би набавили средства за плаћање новчане казне, што са гледишта државе значи обавезу да се обезбеди надзорник извршења, а самим тим то је отварање новог радног места. Чланови друштвене заједнице могу имати негативан став према осуђеним лицима која раде у њиховој близини. Трошкови око измирења казне и обештећења жртве могу значити губитак средстава за издржавање осуђеникове породице. Исто тако, некада сам суд доноси контрадикторне одлуке везане за изрицање и примену ових казни према појединим делинквентима.

Dr. Miomira Kostić, LLD

Assistant Professor

SOME CONTEMPORARY FORMS OF CRIMINAL SANCTIONS USED INSTEAD OF IMPRISONMENT (Other Forms of Prison Treatment)

Summary

Different forms of repression, as a social reaction to a deviant and socially undesirable behaviour, have had a changing meaning and significance in the course of development of the human society. The forms of social reaction have been changing through historical periods, each of which was characterized by its own features and dynamics of development. It is almost impossible to draw generalizations on this development. For a long time, the matter of interest of many legal scholars, penologists and criminologists has been the necessity of having the penalty of imprisonment on the one hand, and changing the philosophy of punishment in general as well as in the course of enforcing this penalty, on the other hand. A tendency to limit the application of the penalty of imprisonment occurred concurrently with proposing the measures which could substitute for this penalty. The articulation of this progressively common tendency to humanize the criminal jurisprudence, particularly regarding the types and modes of enforcing the penalty of imprisonment, has caused the emergence of security measures, corrective and other measures which are sometimes defined as social protection measures, and eventually the development of various restrictive measures which serve as substitute for the penalty of imprisonment.

The next option in dealing with the overcrowded capacities of penal institutions is to reduce the number of inmates who are sentenced to serve some form of imprisonment. Instead of referring juvenile delinquents to the institutions of criminal justice, they can be submitted to alternative forms of treatment, such as: drugs and alcohol therapy, community service instead of imprisonment, or probation. All these treatments may be controversial but they are all quite meaningful in the context of the delinquent's prospective rehabilitation.

Key words: alternative sanctions, other forms of prison treatment.

